

УДК 378.14:364 (477)

ДІАГНОСТИКА СФОРМОВАНOSTІ ПРОФЕСІЙНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

В. В. Баранюк

У статті окреслені особливості педагогічної діагностики сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Упорядковано систему діагностичних методик для визначення рівнів сформованості цієї компетентності. Проаналізовано одержані показники та обґрунтовано основні результати дослідження. Проаналізовані навчальні програми, визначені особливості системи професійно-комунікативної підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи.

Ключові слова: компетентність, професійно-комунікативна компетентність, констатувальний експеримент, діагностика, фахівець соціальної роботи.

ДІАГНОСТИКА СФОРМИРОВАННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНО-КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ СОЦИАЛЬНОЙ РАБОТЫ

В. В. Баранюк

В статье обозначены особенности педагогической диагностики сформированности профессионально-коммуникативной компетентности будущих специалистов социальной работы. Упорядочена система диагностических методик для определения уровней сформированности этой компетентности. Проанализированы полученные показатели и обоснованы основные результаты исследования. Изучены учебные программы, определены особенности системы профессионально-коммуникативной подготовки будущих специалистов социальной работы.

Ключевые слова: компетентность, профессионально-коммуникативная компетентность, констатирующий эксперимент, диагностика, специалист социальной работы.

DIAGNOSTICS OF FORMATION OF PROFESSIONAL-COMMUNICATIVE COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS OF SOCIAL WORK

V.V. Baranyuk

Peculiarities of pedagogical diagnostics of forming of professional communicative competence of future specialists of social work are outlined in the article. The system of diagnostic techniques for the determination of the levels of competence has been developed. Analysis of educational programs is presented; features of communicative vocational training are defined. The results of the research are presented. The main aspects of forming professional-communicative competence based on the students' assessment in each component of the structures of competence have been explained.

The author has proved the objectives needed to develop methodological basis for future social work professionals to form professional-communicative competence.

Keywords: *competence, professional and communicative competence, experiment, diagnostics, social work.*

Постановка проблеми. Інтеграція України до європейського співтовариства зумовлює модернізацію вищої освіти країни, одним із завдань якої є підготовка компетентного фахівця, спроможного конкурувати на світовому ринку соціальних послуг.

Ефективність професійної підготовки майбутнього соціального працівника безпосередньо визначається рівнем сформованості його професійно-комунікативної компетентності, що передбачає єдність як професійних, так і особистісних якостей особистості. Важливим аспектом формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників у цьому напрямку є якість освіти та впровадження сучасних ефективних методів у їхню підготовку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі компетентності фахівців присвятили свої праці Н. Бібік, О. Пометун, О. Савченко та ін. Проблема професійно-комунікативної компетентності була предметом дослідження багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців: В. Беспалька, А. Дубакова, Ю.Ємельянова, К. Ларсона, С. Петрушина, Дж. Равена, А. Холідея та ін.

На сьогодні існує низка досліджень, присвячених проблемі діагностики сформованості професійно-комунікативної компетентності під час підготовки майбутніх соціальних працівників з метою відбору відповідних форм, методів та засобів педагогічної взаємодії і співробітництва викладачів та студентів у ході розв'язання компетентнісних завдань. Якісно вирізняються дослідження таких науковців, як: О. Канюк, І. Козубовська, Т. Кобзар, Н. Левицька, В. Москаленко, Л. Курят, Д. Годлевська та ін.

Моделювання цілеспрямованого процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи потребує обов'язкового діагностування вихідного рівня сформованості досліджуваної якості. Педагогічна діагностика реального навчального процесу, спрямованого на формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи, проводилась нами в межах констатувального експерименту, аналіз результатів якого є **метою** представленої статті.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна діагностика (в широкому значенні) – отримання інформації про стан та розвиток контрольованого об'єкта. І. Підласий, конкретизуючи це поняття, розуміє діагностику як систему технологій, засобів, процедур, методик та методів висвітлення обставин, умов та факторів функціонування педагогічних об'єктів, перебігу педагогічних процесів, встановлення їхньої ефективності та наслідків [1, с. 254]. Така діагностика була реалізована в межах проведення констатувального експерименту.

Метою констатувального етапу нашого дослідження було визначення вихідного рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи й окреслення можливих шляхів для формування досліджуваного феномена.

Мета проведення констатувального експерименту конкретизувалась у наступних завданнях:

1) визначити критерії, показники та рівні сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи;

2) дослідити реальний стан процесу формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи під час навчання.

Перед початком констатувального експерименту нами було сформульовано критерії професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи, на основі яких визначається та оцінюється ступінь сформованості її складових. У нашому дослідженні такими критеріями виступили: когнітивний, емоційний, операційний. Рівень сформованості кожного критерію передбачає діагностику його показників. Обґрунтовані критерії та показники їх прояву дозволили виділити три рівні сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи: високий, середній та низький.

Констатувальне дослідження проводилося на базі Хмельницького національного університету та

Хмельницького інституту соціальних технологій «Україна». У констатувальному зрізі взяли участь студенти 2-5 навчальних курсів за спеціальністю «соціальна робота».

Вибір методик діагностики професійно-комунікативної компетентності здійснювався відповідно до стандартних вимог: із урахуванням їхньої валідності, інформативності, надійності, доступності у використанні, також враховано можливості фронтального використання. З метою визначення рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи було розроблено діагностичну програму, що передбачала 4 етапи педагогічного діагностування: постановка мети та завдання діагностики; підбір діагностичних методик дослідження; збір інформації за допомогою обраних методик; кількісна та якісна обробка результатів.

Констатувальне дослідження проводилося із використанням психодіагностичних методик, тестів, а також методу анкетування, який був реалізований за допомогою розробленої автором анкети «Поняття про комунікативну компетентність фахівця соціальної роботи».

Загалом розроблена комплексна методика констатувального експерименту стала основою для визначення загального рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників, виявлення суперечностей означеного процесу, з'ясування зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на її формування.

Підрахунок показників сформованості професійно-комунікативної компетентності здійснювався на основі оцінювання відповідей студентів за кожним компонентом структури аналізованої компетентності: когнітивний, емоційний, операційний. При якісному аналізі анкетування та тестів враховувалась правильність відповідей, їхня глибина, логічність, володіння теоретичним матеріалом та можливістю його практичного застосування.

За результатами констатувального експерименту у 54,1% студентів встановлено низький та нижчий від середнього рівень сформованості професійно-комунікативної компетентності. Середній рівень сформованості професійно-комунікативної компетентності мають 38,2% респондентів. Високий рівень зафіксовано у 7,7% опитаних.

Отже, відповідно до результатів констатувального експерименту, у цій групі студентів переважає низький та нижчий від середнього рівень професійно-комунікативної компетентності (54,1% опитаних). Це дає підставу стверджувати про недостатній рівень сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи.

Низький рівень сформованості професійно-комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників є результатом проблем, наявність яких ми виявили в ході констатувального експерименту: недостатня обізнаність студентів із сутністю самого поняття «професійно-комунікативна компетентність»; недостатня сформованість мотивів досягнення успіху в майбутній професійній діяльності; невміння застосовувати теоретичні знання на практиці, низька сформованість здатності до рефлексії; неусвідомленість особистої значущості в соціальній роботі; відсутність чіткого бачення шляхів самовдосконалення, саморозвитку тощо.

Отримані результати дають можливість для прогнозування та планування навчальної діяльності, визначення слабких сторін навчального процесу та розробки ефективної технології формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи.

На наступному етапі ми здійснили аналіз навчальних програм фахових дисциплін, зміст яких стосується аспектів формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх соціальних працівників. Нами було проаналізовано навчальні програми Хмельницького національного університету.

Дисципліна «Вступ до спеціальності» є першою із циклу професійно-практичної підготовки майбутніх соціальних працівників та спрямована на формування базового поняття про дисципліну та її складові. Зміст навчальної програми курсу включає особливості організації соціальної роботи, умови її ефективності та якісні параметри, ролі соціального працівника, форми соціальної роботи, методологію соціальної роботи, особливості соціальної роботи з різними категоріями клієнтів, особистісно-професійні характеристики соціального працівника, основні етичні принципи соціальної роботи тощо. Опанувавши курс, студенти повинні знати: основні поняття курсу; методи, принципи соціальної роботи; ролі, які виконує соціальний працівник; вимоги до соціального працівника; особливості роботи з різними клієнтами; основні принципи роботи соціального працівника; зміст, форми і методологію організації соціальної роботи; основні положення та напрями, концепції соціальної роботи. Фахівець повинен уміти: проводити дослідження з метою виявлення потенційних клієнтів; давати психолого-педагогічну характеристику клієнту; розробляти програму роботи з метою подолання кризової ситуації; здійснювати профілактичну діяльність.

Програма навчального курсу «Основи професійного спілкування в соціальній роботі» містить низку положень про особливості професійного спілкування соціального працівника з клієнтами, основні психологічні проблеми професійного спілкування. Однак варто зазначити, що програма не передбачає

пояснення студенту сутності професійно-комунікативної компетентності та її ролі в набутті професіоналізму. Матеріали, подані в програмі, визначають спрямованість на формування знань про типи спілкування і його будову, феномени й закономірності спілкування, можливості управління враженням у спілкуванні, технології підготовки до різних форм спілкування, про способи застосування отриманих знань у практичній діяльності соціального працівника.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні знати: структуру професійного спілкування в соціальній роботі; функції та рівні спілкування; теоретичні основи спілкування в соціальній роботі; особливості ділового спілкування соціального працівника; моделі, етапи та засоби професійного спілкування; основні принципи, техніки та психологічні способи впливу в процесі професійного спілкування з клієнтами. У результаті вивчення дисципліни студенти повинні набути таких умінь: володіти основами професійного спілкування, володіти основними психологічними компонентами взаємодії з клієнтом, застосовувати навички професійного слухання соціального працівника, використовувати навички ділового спілкування та врегульовувати конфліктні ситуації, володіти механізмами психологічного впливу при професійному спілкуванні тощо.

Важливо зазначити, що реалізація професійно-комунікативної діяльності фахівцем соціальної роботи передбачає наявність у нього високого рівня сформованості показників моральної культури та дотримання ним етичних норм поведінки. Навчальна програма дисципліни «Етика соціально-педагогічної діяльності» спрямована на забезпечення студентів необхідними знаннями з основ професійної етики та навичками її реалізації на практиці. Зміст курсу містить питання: значення етики для соціальної роботи, етика як наука про мораль, професійна етика та її особливості, етика соціального працівника, причини етичної регламентації соціальної роботи, категорії етики соціального працівника, функції етики соціальної роботи та їх характеристика, етичні принципи в соціальній роботі та ін.

У результаті вивчення дисципліни студенти повинні знати: професійну етику та її особливості, структуру професійного спілкування в соціальній роботі, функції та рівні спілкування, теоретичні основи спілкування в соціальній роботі, особливості ділового спілкування соціального працівника, основні принципи, техніки та психологічні способи впливу в процесі професійного спілкування з клієнтами. Студенти повинні набути таких умінь: володіти основами професійного спілкування, володіти основними психологічними компонентами взаємодії з клієнтом, застосовувати навички професійного слухання соціального працівника, використовувати навички ділового спілкування та врегульовувати конфліктні ситуації, володіти механізмами психологічного впливу при професійному спілкуванні тощо.

Аналіз навчальної програми «Культура мовлення і ораторське мистецтво» дозволив з'ясувати, що проблема професійно-комунікативної компетентності представлена досить мало. Програма навчального курсу передбачає ознайомлення студентів із предметом та пріоритетними завданнями основ красномовства з метою формування в них як наукового мислення у сфері професійного спілкування, так і мовленнєвої культури в побуті. Основний зміст курсу складають теми з основ класичної риторики, слов'янського красномовства, загальні питання сучасної риторики, основні принципи педагогічної риторики, загальний аналіз мовленнєвих дій та мовленнєвого етикету в сфері професійного спілкування.

Опанувавши курс, студент повинен знати: наукову термінологію з красномовства, основні закони, принципи, підходи до риторики, основи логіки наукового пізнання з проблем риторики, основні принципи мовленнєвої комунікації, основи публічного мовлення. Крім того, уміти: викладати свої думки, аргументувати рішення, позицію тощо, використовувати та аналізувати закони риторики, володіти методами наукового дослідження з проблем риторики, відтворювати мовленнєву ситуацію, підготувати промову, володіти стилями публічного мовлення, застосовувати мовленнєво-комунікативні формули.

Таким чином, аналіз навчальних програм перерахованих вище дисциплін дозволив стверджувати, що незначна увага приділяється проблемі професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи. Зазначена проблема майже не висвітлена в жодному із названих курсів, а питання, які стосуються проблеми професійно-комунікативної компетентності, представлені фрагментарно.

Висновки. Отже, спираючись на проведений аналіз навчальних програм та результати констатувального експерименту (перевага низького та нижчого від середнього рівня сформованості професійно-комунікативної компетентності), можна стверджувати про необхідність розробки методичної бази для підготовки майбутніх фахівців соціальної роботи до формування професійно-комунікативної компетентності. Перспективою нашого дослідження є розробка структурно-функціональної моделі формування професійно-комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціальної роботи.

Література

1. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : Учебник для студентов пед. вузов: в 2 кн. / И. П. Подласый. – М. : Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 1999. – Кн. 1. : Общие основы. Процесс обучения. – С. 242-272.